

Biblioteka NAŠE DELO

Dr. BOGOLJUB KOČOVIĆ

ŽRTVE
DRUGOG SVETSKOG
RATA
U JUGOSLAVIJI

Predgovor Desimira Tošića

London, 1985.

Biblioteka *Naše delo*

Uredjivački odbor :

inž. Svetozar Bižić, dr Miodrag Mihailović
i Nenad Petrović

Photoset by LIBRA BOOKS, London
Printed by BIDDLES of GUILFORD for
VERITAS FOUNDATION PRESS 4-12 Praed Mews, London W2 1QZ

SADRŽAJ

<i>Predgovor Desimira Tošića</i>	11
Uvod	17
— Statistički izvori i njihovi problemi	21
— Statistički faktor čistog prirodnog priraštaja	28
— Demografski i stvarni gubici	35
Prvo poglavlje: <i>Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji</i>	41
Drugo poglavlje: <i>Žrtve Drugog svetskog rata po republikama</i> i pokrajinama — i medju njenim pojedinim narodima	57
— Slovenija	59
— Hrvatska	62
— Bosna i Hercegovina	67
— Crna Gora	72
— Vojvodina	75
— Kosovo	81
— Uža Srbija	86
— Makedonija	90
— Upporedna analiza gubitaka po republikama i pokrajinama	94
Treće poglavlje: <i>Žrtve Drugog svetskog rata medju</i> narodima Jugoslavije	97
I <i>Žrtve medju jugoslovenskim narodima</i>	98
1. medju Srbima i Crnogorcima	99
2. medju Hrvatima	102
3. medju Slovencima	105
4. medju Muslimanima	107
5. medju Makedoncima	109
— uporedne tabele relativnih gubitaka medju jugoslovenskim narodima	110
II <i>Žrtve medju ostalim slovenskim narodima</i>	114
— medju Bugarima, Česima, Slovacima, Poljacima, Rusima i Ukrajincima —	
III <i>Žrtve medju ostalim balkanskim narodima</i>	117
— medju Albancima, Grcima, Rumunima, Turcima i Vlasima —	
IV <i>Žrtve medju ostalim narodima</i>	119
— medju Italijanima, Jevrejima, Madjarima, Nemcima, Rumunima i ostalim —	

— Usporedne tabele demografskih i stvarnih žrtava među narodima Jugoslavije	123
— Tabela o minimalnim i maksimalnim varijacijama stvarnih žrtava kod naroda Jugoslavije	124
— Redosled stvarnih gubitaka među narodima Jugoslavije koji su imali najveće gubitke	126
Zaključci	129
Prilozi	135

PRILOZI

Prilog

broj		
1	Geografske karte administrativne podele Prve Jugoslavije — po banovinama i po republikama i pokrajinama	137
2	Tabele po popisu po veroispovesti i maternjem jeziku od 31. marta 1931. za Jugoslaviju, Grad Beograd i sve banovine	138
3	Tabele naše preobrade materijala po popisu od 31. marta 1937. po narodnosti i u političkim granicama Druge Jugoslavije	138
4	Tabela naše podele na Srbe, Hrvate, Muslimane, Makedonce i Bugare po popisu od 1931. godine, a na osnovu maternjeg jezika i veroispovesti za celu Jugoslaviju	144
5	Tabela naše podele na Srbe, Hrvate i Makedonce po popisu 1931. godine, a na osnovu maternjeg jezika i veroispovesti po banovinama	145
6	Usporedna tabela procene po narodima na osnovu popisa od 1931. godine prema Bičaniću i prema našoj studiji	146
7	Tabela broja stranih državljana po popisu od 31. marta 1931. godine	147
8	Faktor prirodnog priraštaja za Jugoslaviju	148
9	Faktor prirodnog priraštaja po banovinama — pravoslavni	149
10	Faktor prirodnog priraštaja po banovinama — katolici	150
11	Faktor prirodnog priraštaja po banovinama — muslimani i protestanti	151
12	Izračunavanje faktora za prirodni priraštaj po republikama i pokrajinama:	
	Slovenija i Hrvatska	152
	Bosna – Hercegovina i Crna Gora	153
	Vojvodina i Kosovo	154
	Uža Srbija i Makedonija	155
13	Izračunavanje poratnog demografskog skoka za Jugoslaviju	156
	za pojedine narode, po republikama i pokrajinama	157
	Broj osoba po veroispovesti po petogodišnjim grupama i po banovinama	157
14	Verovatan demografski razvoj — da nije bilo Drugog svetskog rata — za celokupnu Jugoslaviju	160
15	Detalji naših izračunavanja broja stanovnika bivših italijanskih oblasti po popisu 1931.	161

16	Usporedni pregled našeg izračunavanja faktora čistog prirodnog priraštaja kod najznačajnijih etničkih grupa Jugoslavije, po republikama i pokrajinama	162
17	Usporedna tabela demografskog razvoja jugoslovenskih naroda po republikama i pokrajinama 1931-1941-1948	163
18	Usporedna tabela našeg izračunavanja demografskog razvoja naroda Jugoslavije 1931-1941-1948 za celokupnu teritoriju	164
19	Izračunavanje broja nerodjenih zbog ratnog stanja za vreme Drugog svetskog rata	
	za celu Jugoslaviju, ali u granicama Prve Jugoslavije	165
	za najbrojnije narode u okviru republika i pokrajina	166
20	Iseljavanja i useljavanja iz ili u Jugoslaviju 1931-1939. godine	167
21	Radoje Knežević: Etnički sklop Vojvodine, članak, <i>Poruka</i> , London, broj 35, 16.III.1956	168
22	Naše pretpostavke o migriranju u Vojvodinu	171
23	Izračunavanje žrtava u Sloveniji	172
24	Izračunavanje žrtava u Hrvatskoj	173
25	Izračunavanje žrtava u Bosni i Hercegovini	174
26	Izračunavanje žrtava u Crnoj Gori	175
27	Izračunavanje žrtava u Vojvodini	176
28	Izračunavanje žrtava na Kosovu	177
29	Izračunavanje žrtava u Užoj Srbiji	178
30	Izračunavanje žrtava u Makedoniji	179
31	Demografske i stvarne žrtve za vreme Drugog svetskog rata u Jugoslaviji i njenim republikama i pokrajinama, u hiljadama	180
32	Demografski gubici za vreme Drugog svetskog rata — u granicama republika i pokrajina i po njenim narodima	181
33	Jugoslavija: Stvarni gubici za vreme Drugog svetskog rata	182
34	Usporedna tabela relativnih demografskih i stvarnih gubitaka po republikama i pokrajinama Jugoslavije	183
35	Usporedni stvarni relativni gubici jugoslovenskih naroda — po republikama ili pokrajinama	184
36	Jugoslavija: Broj nepoginulih po narodima i kategorijama	185
37	Nepoginuli — po kategorijama i po narodima	
	I. Jugoslovenski narodi	186
	II. Ostali Sloveni	187
	III. Ostali balkanski narodi	188
	IV. Ostali narodi	189
38	Nekoliko „mogućih“ i „nemogućih“ pretpostavki razvoja čistog priraštaja za celu Jugoslaviju za period 1941-1948	190
39	Razvoj čistog prirodnog priraštaja u SFRJ 1947-1981	191
40	Razvoj čistog prirodnog priraštaja u SFRJ po republikama i pokrajinama 1950. do 1981	192
41	Usporedna tabela od 1951. do 1981. broja rođenih i umrlih na 1.000 stanovnika, za Makedoniju, Kosovo i Jugoslaviju	193
42	Usporedna tabela zvaničnog broja stanovništva SFRJ po republikama i pokrajinama, u hiljadama	194
43	Demografski razvoj po nacionalnosti u SFRJ u hiljadama, po zvaničnim statistikama	195

44 Uporedna tabela zvaničnih popisa Druge Jugoslavije stanovništva po nacionalnosti u okviru republika i pokrajina, u hiljadama	
Slovenija i Hrvatska	196
Bosna – Hercegovina i Crna Gora	197
Kosovo i Vojvodina	198
Uža Srbija i Makedonija	199
Résumé en Français	201
Summary in English	203
Biografska beleška o piscu	205

P R E D G O V O R

Pisati o ratnim gubicima jedne nacije ili jedne države moglo bi se načelno smatrati statističkim poslom uobičajene prirode. Međutim, taj posao u našem društvu postaje izuzetno složen i težak posao.

Najpre, rat u Jugoslaviji, koji je počeo 6. aprila 1941, bio je ne samo kratak i neuspešan, nego i poraz svoje vrste. To je bio rat haosa i munjevitog raspada na svima stranama. Glavnina vojske, posebno starešinskog kadra, oterana je u zarobljeništvo, zemlja je podeljena na nekih 9 posebnih upravnih okupacionih režima. Bilo je isključeno u takvom stanju imati mogućnosti beleženja i ispitivanja broja i karaktera ratnih žrtava.

Ali se situacija usložila i razvojem posle aprila 1941: najpre progonima i utamanjivanjima Srba u takozvanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, potom masovnim otporom tih Srba i masovnim otporom Hrvata u Dalmaciji, najzad ustancima u Srbiji i Crnoj Gori tokom leta iste 1941. godine. Nastajale su nove žrtve čiji je broj bilo teško utvrđivati u takvim okršajima između naroda i okupatora. Međutim, nesreća naroda Jugoslavije nije su tu završila. Već od jeseni 1941. nastalo je najveće zlo u našoj istoriji: građanski rat pod okupacijom. Najveće zlo, jer taj građanski rat nije bio samo uobičajeni revolucionarni rat za promenu društvenog sistema — protiv držalaca vlasti, ili protiv takozvanih kontrarevolucionara — nego je bio građanski rat pod stranim okupacijama, ne jedne nego više okupacionih uprava i više velikih sila. Treba ovde nedvosmisleno podvući da za sve ovo stanje početni greh pripada spoljnim napadačima i osvajačima, nacističkoj Nemačkoj i fašističkoj Italiji. Ali ni naša jugoslovenska društva, najviše srpsko, ne mogu se pohvaliti izuzetnom političkom zrelošću, pošto su tako lako uleteli u građanski rat pod višestrukim okupacijama za vreme Drugog svetskog rata.

Pa ipak, i pored svega toga, postoje statističke mogućnosti da se ispituju demografske i stvarne žrtve za vreme rata; demografske žrtve — što bi značilo oni gubici koji su nastali zbog toga što nije moglo biti, zbog rata, uobičajenog prirodnog priraštaja stanovništva, radjanja i rašćenja novih generacija u broju koji bi odgovarao

postojćem smeru, kao i zbog raseljavanja i naseljavanja izvesnih oblasti; i stvarne žrtve — one koje su pale u borbama ili fizičkoj represiji okupacionih snaga ili pak u odmazdama strana učesnica u građanskom ratu.

Statističko sračunavanje demografskih i stvarnih žrtava otežano je, međjutim, još iz dva razloga, jednog subjektivnog i drugog objektivnog.

Prvo, to je, što bi rekao slikar Mića Popović, naša „pogibeljomanija“, naša strast da želimo da nas ima mrtvih više nego što ih je u stvarnosti bilo. Ta pogibeljomanija je verovatno rezultat najpre stanja halucinacija naroda koji je podnosio teške žrtve, najpre u borbama prsa u prsa, potom po zatvorima i logorima, zatim u masovnim klanjima, bombardovanjima iz vazduha, u bolestima, bez hrane i lekova. Ali, s druge strane, ta pogibeljomanija je delimično i megalomanska želja da se sa što većim brojem sopstvenih žrtava udje u krug „velikih naroda“. Međjutim, veliki narodi se ne hvale, i ne mogu da se hvale — bar izvesni — relativno visokim brojem žrtava, čak i ne kriju da su imali manje žrtava, i apsolutno i relativno u odnosu na male narode. Od velikih naroda, u Drugom svetskom ratu imali se izuzetno visoke brojeve žrtava: Rusi, Nemci, Kinezi, Japanci, Poljaci, i na drugoj strani — Jevreji. Istina, pogibeljomanija postoji kao strast i kod nekih velikih, po broju, naroda ali po političkoj civilizaciji „malih“ naroda, kao što su na primer Rusi.

Druga teškoća našeg pisca, dr Bogoljuba Kočovića, leži u tzv. objektivnim okolnostima, u činjenici da u našoj zemlji posle rata vlada jednopartijska diktatura revolucionarnog porekla. Ovaj režim želi da zataji sve što mu je u moći i što odgovara njegovoj politici, bilo kad je reč o njegovim ratnim žrtvama, bilo kad je reč o žrtvama drugih vojnih i političkih pokreta. Pa ipak, istine izbijaju s vremena na vreme, najpre u pitanjima a potom i u novim ispitivanjima. Nove generacije u Jugoslaviji ipak sve više sumnjaju, sve više s rezervom posmatraju režimsku propagandu u tzv. istorijskim raspravama o ratu i građanskom ratu, kao i književnim delima, filmskim ostvarenjima i sličnim umetničkim tvorevinama koje su vezane za Drugi svetski rat. I taj se proces neće zaustaviti, biće sve ozbiljnijih istraživanja tek kod generacija koje dolaze i koje su manje povodljive od neposrednih poratnih generacija.

Za dr Kočovića, međjutim, pored svih navedenih teškoća prisutan je i jedan, tako da ga nazovemo, strukturalni problem. Nasuprot onome što naše nacionalne propagande, posebno srpska i hrvatska, govore o našim narodima kao velikim i starim narodima, jasno je da su nacionalna uverenja i opredeljenja masa u izvesnim oblastima sasvim „zelena“, mlada. Uverenja i opredeljenja tih ljudi menjaju se od popisa do popisa stanovništva. Nacionalno svojstvo, smatra se, treba da bude jedno od najdubljih i najjasnijih, nepromenljivih svojstava svake žene i svakog čoveka. Kod nas ima čitavih oblasti u

kojima su se građani osećali i osećaju više verski nego nacionalno, više pokrajinski nego nacionalno. Ono što se često nije masovno pojavljivalo pod tuđinskom vlašću, zbiva se već skoro 70 godina pod „sopstvenom“, „nacionalnom“, „narodnom“ vlašću: da nam nacionalna opredeljenja u brojnim slučajevima zavise od režima i, neposrednije, od policije, ne samo od trenutnog, „političkog“ oportunitizma pojedinih ljudi. Tako je bivalo u Prvoj, tako je i u Drugoj današnjoj Jugoslaviji.

Poratni režim je izuzetno iskoristio dato stanje i, prema svojim potrebama, tu i tamo, od kolebljivih masa „načinio“ integrisane nacije, ili neintegrisane etničke grupe formalno razdvojio. To nikako ne znači da je sadašnji režim „stvorio“ neke nove nacije ni iz čega ili jednostavno „podelio“ snažne nacionalne kolektive, nego je ne-integraciju pojedinih naroda i ne-oformljenost pojedinih etničkih kolektiva iskoristio u svoje svrhe. Osobito kad je reč o niskoj političkoj civilizaciji izvesnog broja jugoslovenskih oblasti.

Dr Bogoljub Kočović, pisac ove studije o demografskim i stvarnim žrtvama za vreme Drugog svetskog rata, pravnik je po svom obrazovanju. Doktor prava u Parizu posle rata, potom naučni saradnik u Francuskoj, zatim advokatski pripravnik u Kanadi, on je docnije, u Sjedinjenim Državama i najzad u Francuskoj ušao u oblast privrede i tom prilikom prešao na ekonomske studije, posebno na statistiku. Pravnik, koji ima osećanje za postupak na osnovu dokaza, dr Kočović je takodje i statističar koji sa datim brojevima ume da rukuje i da od statistike načini, što je izuzetno teško, privlačno štivo.

Biće potrebno da se doda, na kraju, da je još jedan činilac uticao na pisca da da ovako precizno i bez knjiške opširnosti naučno delo koje u našoj sredini u isti mah predstavlja i istorijski čin: najbližu moguću istinu o žrtvama jugoslovenskih naroda i manjina za vreme poslednjeg rata. Taj činilac, koji je uticao na dr Kočovića da pridje celom problemu i da ga obradi na ovaj način, jeste i njegova politička formacija. Jedan od potpisnika proglasa osnivanja Saveza OSLOBODJENJE 1949. u Parizu, dr Kočović je u svoj patriotizam uneo prosvetčenost i realizam koji su danas tako retki ne samo u režimu koji vlada, nego i izvan zemlje. Njegovo delo tretira posredno i probleme nacionalizma. Iako nacionalno nije jedino odlučujuće u svakom trenutku života jednog društva, ono jeste jedan od glavnih činilaca. Međjutim, nacionalno treba uvek, posebno u jednoj mnogonacionalnoj zajednici, da bude udruženo sa što većim naporom racionalnog. Bez toga nema civilizovanog društva.

Broj žrtava naroda Jugoslavije u Drugom svetskom ratu je već, po ovoj naučnoj studiji dr Kočovića, izuzetno visok: milion izgubljenih života za jednu višenacionalnu zajednicu, koja je pred poslednji rat po procenama brojala nekih šesnaest miliona, predstavlja samu po sebi već stravičnu brojku. Zato napore za utvrđivanje što tačnijeg broja žrtava ne doživljujemo samo kao naučnu i nacionalnu

ambiciju, nego u isti mah i kao odavanje priznanja svima onima koji su u ratnim godinama izgubili svoje živote u borbi za nezavisnost, protiv mnogobrojnih okupatora, ali i u borbi za odbranu osnovnih ljudskih prava.

U Parizu, oktobra 1984. godine

Desimir Tošić